

УДК 343.9

Олег Луговий,*аспірант кафедри криміналістики**Інституту кримінальної юстиції**Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Стаття присвячена аналізу криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії, дослідженню її структури. Сформульоване авторське визначення криміналістичної характеристики невиконання рішення суду та розглянутий її елементний склад.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочинів, невиконання рішення суду, обстановка злочину, спосіб злочину, особа злочинця.

Україна, як країна, що динамічно розвивається, вдосконалює наявні та впроваджує нові демократичні інститути. Традиційним структурним елементом демократичного суспільства є суд як дієвий інструмент, що виконує функцію забезпечення рівноваги між реалізацією прав та виконанням обов'язків будь-якого суб'єкта. Головним важелем впливу судової влади є рішення суду, що набрало законної сили, яке відповідно до ст. 129-1 Конституції України та ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус судів» є обов'язковим до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. З наведеного вище вбачається, що держава на законодавчому рівні закріплює важливість та обов'язковість виконання рішення суду як дієвого інструменту регулювання суспільних відносин. Більш того, ст. 129-1 Конституції України встановлено, що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [1; 2].

Таким чином, держава закріплює за собою обов'язок щодо формування дієвого механізму реалізації рішення суду, яке набрало законної сили, шляхом забезпечення його виконання. Однак натеper його важко назвати ефективним.

Так, за 2016 рік 65 % заяв від українців, що надійшли до Європейського суду з прав людини, стосувалися невиконання рішень національних судів [3]. 16 листопада 2017 року Голова Державної судової адміністрації України проінформував громадськість, що станом на момент оприлюднення тільки 8 % судових рішень виконується у державі [4]. Таким чином, нині все більшої актуальності набуває перегляд та удосконалення наявних

способів та засобів спонукання до виконання рішень суду, які набрали законної сили.

Слід зазначити, що одним із засобів спонукання до виконання рішення суду є своєрідний спосіб кримінально-правової охорони судового акта, передбачений ст. 382 КК України.

Зі стислого історичного екскурсу вбачається, що криміналізація невиконання рішення суду була визначена законодавцем лише у 1990 році, коли КК УРСР був доповнений ст. 176-4, оскільки КК Української РСР 1960 р. не містив загальної норми, що передбачала кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду.

З прийняттям 5 квітня 2001 року КК України (який набрав чинності 1 вересня 2001 року) законодавець увів у дію ст. 382 «Невиконання судового рішення» та остаточно закріпив криміналізацію діяння, спрямованого на невиконання рішення суду, що набрало законної сили, або перешкоджання його виконанню.

Вказана норма КК України є досить функціонально затребуваною, оскільки, як вбачається з даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, упродовж 2017 року в Україні обліковано 2 725 кримінальних проваджень за ст. 382 КК України [5].

Таким чином, зважаючи на зазначенні вище показники, кількість кримінальних правопорушень детермінує необхідність розроблення та вдосконалення методики розслідування невиконання рішення суду, як дієвого механізму реалізації функції держави щодо захисту прав та законних інтересів будь-якої особи, шляхом гарантування виконання рішення суду, що набрало законної сили.

Одним з основних елементів будь-якої методики розслідування є криміналістична характеристика злочину. Слід зазначити, що дослідженню криміналістичної характеристики злочинів було приділено увагу в наукових працях таких учених, як Л. І. Аркуша, Ю. П. Аленін, Р. С. Белкін, О. Н. Васи-

льєв, В. А. Динту, В. А. Журавель, В. О. Ковалова, О. Н. Колесниченко, І. М. Лузгін, М. В. Салтєвський, В. А. Образцов, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін.

Однак на тепер у межах сучасної вітчизняної криміналістики цілісне дослідження криміналістичної характеристики невиконання рішення суду не знайшло свого відображення в науковій літературі, що зумовлює та актуалізує необхідність її ретельного та детального аналізу.

Цілі статті – дослідити криміналістичну характеристику невиконання рішення суду та визначити її елементний склад.

Слід зазначити, що криміналістична характеристика злочинів є комплексною категорією, виникнення якої не було випадковим, а пов'язане, перш за все, з поглибленою розробкою методики розслідування окремих видів злочинів, а також з формуванням теоретичних основ криміналістики [6].

Увійшовши в понятійно-категоріальний апарат науки криміналістики ще у 60-роках ХХ століття, криміналістична характеристика злочинів сьогодні не має єдиного підходу до розуміння її внутрішнього змісту. На наш погляд, вказану проблему доцільно розглядати комплексно.

По-перше, наразі немає чіткого та уніфікованого підходу щодо дефініції криміналістичної характеристики злочинів. Перші спроби сформулювати визначення криміналістичної характеристики злочинів була здійснена Л. А. Сергеевим, який вбачав у ній сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів скоєння і слідів відповідних видів злочинів, об'єкта посягань, обставин, які характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку скоєння злочинів [7, с. 4]. Однак вказане визначення не було прийнято як загальнозживане, оскільки не відображало суті криміналістичної характеристики злочинів, а просто перераховувало деякі елементи її структури.

Р. С. Белкін зазначав, що криміналістична характеристика злочинів – абстрактне наукове поняття, результат наукового аналізу певного виду злочинної діяльності (виду або роду злочину), узагальнення його типових ознак та особливостей [8, с. 103]. Однак із таким визначенням погодитись не можна, оскільки абстракція у тлумачних словниках визначається як те, що не має практичного застосування [9, с. 10]. Більш того, як слушно зауважує В. А. Журавель, криміналістична характеристика – це не ілюзія, а реально існуюча й вельми важлива в науково-теоретичному та практичному плані категорія, яка ще повністю не вичер-

пала свій внутрішній потенціал і тому потребує подальшого розроблення [10, с. 143], оскільки спирається на результати вивчення слідчої практики, і саме опора на практику перешкоджає перетворенню характеристики в уможлядні, відсторонені міркування, сприяє підвищенню коефіцієнту її корисної дії [11, с. 9]. Також слід погодитись з тим, що криміналістична характеристика злочинів має двоїтий характер, оскільки, з одного боку, є результатом (продуктом) відповідних наукових досліджень, а з іншого – засобом вирішення певних теоретичних і методичних завдань; це поняття сприяє більш успішній реалізації службової функції криміналістики, у тому числі підняттю рівня навчально-методичної роботи, що проводиться в слідчих апаратах, підвищенню якості рекомендацій, адресованих слідчо-оперативній практиці [12, с. 7]. Таким чином, криміналістичну характеристику злочинів слід чітко розмежовувати – як теоретичну концепцію та робочий інструмент, що використовується у практиці [13, с. 10]. Однак не варто забувати, як слушно зазначив В. В. Тищенко, що можна сперечатися про те, як краще сформулювати дефініцію криміналістичної характеристики злочинів, про її місце в системі теоретичних положень криміналістики і криміналістичної методики розслідування, але вона у будь-якому разі повинна, як елемент наукової криміналістичної системи, сприяти головному завданню, функції цієї системи – підвищенню ефективності розкриття і розслідування злочинів [14, с. 50].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що криміналістична характеристика злочину має дворівневий контент теоретичного та практичного спрямування. На теоретичному рівні вона є науковим засобом дослідження криміналістично значущих ознак і властивостей злочину та його типовою моделлю, що являє собою фундамент методики розслідування будь-якого злочину, а на практичному – системою відомостей, що використовуються уповноваженою особою для раціонального та ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Своєю чергою, криміналістична характеристика невиконання судового рішення являє собою систему відомостей про ознаки злочину та взаємозв'язків між ними, що слугує основою для формування програми розслідування конкретного кримінального правопорушення.

По-друге, наразі в науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо структури криміналістичної характеристики злочинів.

Так, наприклад А. Н. Колесніченко вважає, що криміналістичною характеристикою розкривається викладення кожної окремої методики, тому спочатку висвітлюються деякі інші важливі питання, наприклад стан злочинності (конкретного виду), якість розслідування, задачі підвищення ефективності слідчої роботи і т. д. [15, с. 21]. Однак слід зазначити, що вказаний підхід дещо розширює зміст і значення криміналістичної характеристики злочинів, що загрожує появою завищених сподівань щодо її спроможності і, як наслідок, подальшим розчаруванням у її практичній ефективності та некоректним сприйняттям її функціональної спрямованості. Тому вбачається, що у криміналістичній характеристиці злочинів «опису підлягають не всі ознаки для даного виду (групи) злочинів, а лише типові; більш того, це не лише сукупність інформації, а й певним чином субординована в систему, абстраговано узагальнена інформаційна модель злочину; це не проста констатація ознак на якісному рівні, а й характеристика співвідношення їх кількісних сторін» [16, с. 234]. Також слід зазначити, що всі елементи криміналістичної характеристики є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи злочину, здобути знання про деякі інші елементи і в підсумку розкрити злочин [17, с. 45].

Відсутність єдиного підходу до розуміння структури криміналістичної характеристики злочину призводить до наявності розбіжностей серед науковців щодо її елементного складу.

Р. С. Белкін зазначає, що криміналістична характеристика окремого виду злочину має містити в собі характеристику типової вихідної інформації, систему даних про способи скоєння і приховування цього виду злочину і типових наслідків їх застосування, характеристику особи типового злочинця, типових мотивів і цілей злочину, особи потерпілого, деяких обставин скоєння злочинів (часу, місця, обстановки) [18, с. 25-26]. На наш погляд, вказана структура криміналістичної характеристики не відображає значення підготовчого етапу вчинення кримінального правопорушення, оскільки автор вказує на необхідність включення до структури способу скоєння та приховування злочину. Однак видається, що структура криміналістичної характеристики злочину буде мати більш інформативне значення для практичного застосування у разі включення до її складу також способу готування до скоєння злочину як структурного елементу підсистеми способу злочину.

Так, М. П. Яблоков підкреслював, що криміналістична характеристика є динамічною системою відповідних взаємозалежних

загальних та індивідуальних ознак злочину, які найяскравіше проявляються у способі й механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення й в окремих рисах особистості – його суб'єкта, дані якої мають вагомое значення для розробки методів розслідування [19, с. 41]. На наш погляд, вказана точка зору щодо структури криміналістичної характеристики злочинів не відображає цілісності системи, ключовим елементом якої виступає саме особа злочинця, оскільки за її відсутності скоєння злочину не можливе. Тому не вбачається можливим погодитися з думкою автора щодо необхідності включення лише окремих рис особистості злочинця, оскільки, на наш погляд, дослідження особи злочинця в рамках криміналістичної характеристики злочину має бути всебічним та відображати відомості що обґрунтовують детермінацію злочинної поведінки та діяльності.

Н. А. Селіванов пропонує класифікувати всі елементи криміналістичної характеристики злочинів на чотири групи: за даними, що належать об'єкту злочинного посягання (зокрема, особи потерпілого); за обставинами злочину (місце, час, спосіб скоєння); за його наслідками зміни в об'єкті злочинного посягання і його оточенні (у тому числі й сліди злочинця); за об'єктивною стороною та особою злочинця [20, с. 57]. Вказаний підхід не дуже вдало відображає саме криміналістичне значення характеристики та більш функціонально схильний до задоволення кримінально-правового попиту щодо інформації стосовно події злочину.

У свою чергу В. Ю. Шепітько зазначає, що основними елементами криміналістичної характеристики злочинів є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого;

7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину. При цьому він зазначає, що не всі перелічені елементи однаково важливі в різних видах злочину. Одні з них набувають першочергового значення, інші відходять на другий план або навіть відсутні [21, с. 274-275]. Слід зазначити, що вказана структура криміналістичної характеристики злочинів дещо розширена, оскільки містить деякі складники, що можуть бути визначені крізь призму інших елементів системи, тобто їх самостійність як елементів криміналістичної характеристики злочинів суперечить принципу вихідного мінімуму елементів системи.

Таким чином, структура криміналістичної характеристики злочинів має бути динамічною та коригувати свій зміст залежно від відповідного виду кримінального правопо-

рушення. Однак, незважаючи на гнучкість, вона повинна містити обов'язкові елементи, які характерні для будь-якого виду злочину, та відповідати принципу вихідного мінімуму елементів системи. До них, зокрема, слід віднести особу злочинця, оскільки будь-який злочин не може бути реалізований без участі відповідного суб'єкта, який його вчиняє; об'єкт злочину, який вміщає дані про предмет злочинного посягання та особу потерпілого. Наступним обов'язковим елементом можна визначити спосіб злочину, що містить дані про механізм злочинного посягання, спосіб готування, вчинення та приховання кримінального правопорушення, знаряддя та засоби реалізації злочину. Останнім обов'язковим елементом є обстановка злочину, що включає дані про обстановку готування, реалізації та приховання злочину та характеризує соціальні та матеріальні умови, в яких вчинявся злочин.

Що стосується безпосередньо структури криміналістичної характеристики невиконання судового рішення, можна говорити про те, що до її змісту входить, по-перше, особа злочинця – особа, яка відповідно до рішення суду зобов'язана вчинити дії щодо його виконання та/або утриматись від дій чи бездіяльності, що може перешкодити його виконанню. По-друге, спосіб невиконання судового рішення, тобто які саме дії або бездіяльність призвели до вчинення злочину, передбаченого ст. 382 КК України. По-третє, обстановка злочину, тобто фізичні, соціальні та матеріальні умови, в яких здійснюється невиконання судового рішення. По-четверте, об'єкт злочинного посягання, тобто суспільні відносини, що охороняються законом. Також у разі невиконання судового рішення, прийнятого в інтересах певної особи, можна говорити про наявність особи потерпілого як структурного елемента криміналістичної характеристики невиконання судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.20016 № 31/2016 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?test=XX7MfyrCSgkyNMolZixiLTT0H14kcs80msh81e6>
3. 65 % заяв до ЄСПЛ з України – на невиконання рішень судів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini_na_nevikonannya_rishen_sudiv.html
4. Виконання судових рішень формує рівень довіри до судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dsa.court.gov.ua/dsa/prescentr/news/396961/>
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
6. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину / В. А. Динту // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 240–246.
7. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. А. Сергеев. – М., 1996. – 19 с.
8. Белкин Р. С. Криміналістическая энциклопедия / Рафаил Самуилович Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
9. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / авт.-уклад. А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 541 с.
10. Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
11. Радаев В. В. Криміналістическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / В. В. Радаев. – Волгоград : Изд-во ВСИШ МВД СССР, 1987. – 23 с.
12. Образцов В. А. Криміналістическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их разрешения / В. А. Образцов // Криміналістическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. – М., 1984. – 98 с.
13. Бахин В. П. Криміналістическая методика : лекция / В. П. Бахин. – К. : [б.и.], 1999. – 26 с.
14. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
15. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекций / А. Н. Колесниченко. – Х. : Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
16. Салтевский М. В. Криміналістическая характеристика: структура, элементы: специализированный курс криміналістики : учебник [для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе средн. спец. юрид. образования] / М. В. Салтевский. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, – 1987. – 296 с.
17. Густов Г. А. Понятие и виды криміналістической характеристики преступлений / Г. А. Густов // Криміналістическая характеристика преступлений : сб. научных труд. – М., 1984. – С. 43–47.
18. Белкин Р. С. Тенденции и перспективы развития криміналістики / Р. С. Белкин // Социалистическая законность. – 1983. – № 1. – С. 25–26.
19. Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Советское государство и право. – 1976. – № 2.

20. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н. А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1977. – № 2. – С. 56–59.

21. Криміналістика : підручник / [кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464с.

В статье автор рассмотрел криминалистическую характеристику преступлений как научную категорию и подчеркнул ее практическое значение. Также рассмотрел структуру вышеупомянутой категории. Кроме того, автор сформулировал определение криминалистической характеристики неисполнения судебных решений и вычленил ее структурные элементы.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика преступлений, неисполнение решения суда, способ преступления, обстановка преступления, личность преступника.

In the article author considered crimes' criminal characteristics as a scientific category and attached the importance to its practical meaning. Moreover, research was dedicated to the investigation of the structure of the aforementioned category. Furthermore, author revealed the definition and structure of criminalistics characteristic of non-enforcement of a court decisions.

Key words: criminalistics characteristic of crime, non-enforcement of a court decisions, crime scene, method of crime, offender.

